

מצב חיילים וחיילות מן הקהילה הגאה בצה"ל 2016

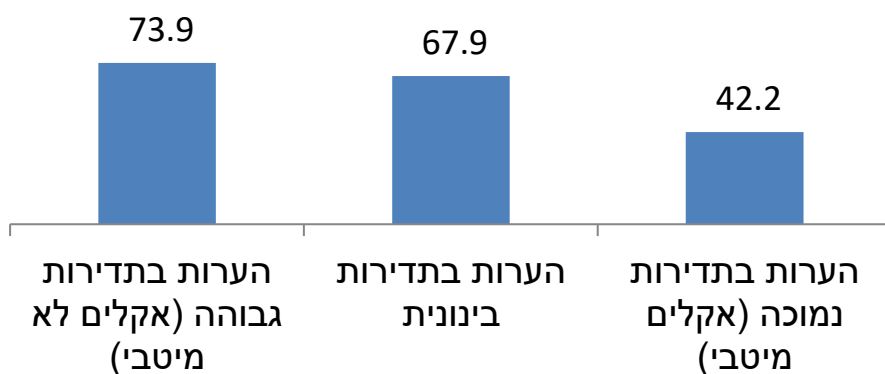
דוח מחקר - תקציר מנהלים אורן פזמוני-לוי, גיא שילה, אבנר רוגל

1. בשנת 2006 יזם ארגון נוער גאה מחקר ראשון מסוגו בעולם, בו נבדק האקלים הארגוני וחוויותיהם של חיילים/ות לסביות, הומואים, טרנסג'נדרים וביסקסואלים (להט"ב) המשרתים בצה"ל (שילה, פזמוני לוי, קמה, לביא ופנחסי 2006). ממצאי המחקר הצביעו על אקלים שאינו מיטבי, הכולל תדירות גבוהה של אלימות מילולית, פיזית ומינית כלפי חיילים להט"ב, אחוזים גבוהים של חיילים ומפקדים שאינם מגיבים למצב זה, ומשאבים מצומצמים העומדים בפני חיילים הנתקלים בקשיים בשירות על רקע נטייתם המינית ולא זהותם המגדרית. מאז פרסום המחקר בשנת 2006, שממצאיו הוצגו לגורמי צה"ל השונים, התרחבה הפעילות המשותפת בין צה"ל לקהילה הגאה: נערכו ימי עיון וסדנאות בנושא קשיי חיילים להט"ב למפקדים, חיילים, וקב"נים, על ידי הארגונים חוש"ן ואיגי; הוגדרו דרכי הפניה של חיילים שהוטרו על רקע נטייתם המינית לגורמי צה"ל (יוה"לם ויועץ הרמטכ"ל); צה"ל שיתף פעולה עם משלחת מחקר מארה"ב (RAND) שמונתה על ידי הפנטגון לבחינת מצב שירות להט"ב בצבאות בעולם, כחלק מבדיקת ביטול הפקודה האוסרת על שירות להט"ב בצבא ארה"ב; גיליון של "במחנה" לקראת שבוע הגאווה בשנת 2011 עסק בחיילים מן הקהילה הגאה משרתים. בשנים האחרונות משרד יוה"לם עיצב וכתב נהלים ייחודיים עבור גיוס ושירות של טרנסג'נדרים/ות ואף נוצר תפקיד חדש של מש"קית טרנסג'נדרים – בהתאם, גדלה באופן משמעותי כמות החיילים והחיילות הטרנסג'נדרים/ות ששירתים בצה"ל ללא הסתרה של זהותם המגדרית.
2. בדומה למחקרי אקלים בסביבות ארגוניות וחברתיות אחרות, נערך בשנת 2016 מחקר עוקב, המבקש לבחון הן את המצב העדכני של חיילים וחיילות להט"ב בשירות, והן תמורות שחלו בין הבדיקות הקודמות (בשנים 2006 ו-2011) לנוכחיות. בנוסף, נדגמו במחקר הנוכחי גם מועמדים לשירות ביטחון (מלש"בים) ונבדקו עמדותיהם ותחושותיהם כלפי השירות בצה"ל בכלל, וכלהט"ב בפרט. מטרת המחקר לספק משוב למקבלי החלטות ולמנסחי מדיניות לגבי ההיקף וההיבטים השונים של אקלים כלפי חיילים להט"ב המשרתים בצה"ל.
3. **דגימה:** מחקרים באוכלוסייה הגאה (בארץ ובעולם) אינם מבוססים על דגימה הסתברותית ומייצגת, כיוון שלא ניתן להגיע לכלל בעלי הנטיות המיניות ו/או הזהויות המגדריות ולדגום מהם, בשל מקרים רבים של הסתרה של הנטייה המינית ו/או הזהות המגדרית, הקושי בהגדרה אובייקטיבית ואישית של הנטייה המינית ו/או הזהות המגדרית. אי לכך, המחקר מתבסס על מדגם לא-הסתברותי מסוג מדגם מתנדבים, כאשר מסגרת הדגימה כללה משתתפים בקבוצות הנוער הבוגרות של "ארגון נוער גאה" (בפורום הייעודי לחיילות וחיילים "גאים במדים" בפרט) ומבקרים באתרי האינטרנט המכוונים לקהילה הגאה בישראל ולחיילים וחיילות משרתים. במטרה לצמצם את ההטיה האפשרית ולגוון את המדגם נאספו הנתונים מלבד דרך ההפצה של שאלון מקוון בקרב הקבוצות הבוגרות של ארגון הנוער (באמצעות וואטסאפ ודואר אלקטרוני בעיקר); גם באמצעות הפצת שאלון מקוון ברשת האינטרנט כולל ערוצי מדיה חברתית כמו אינסטגרם, פייסבוק וואטסאפ, אתרי אינטרנט של ארגונים אחרים, ואמצעי תקשורת.

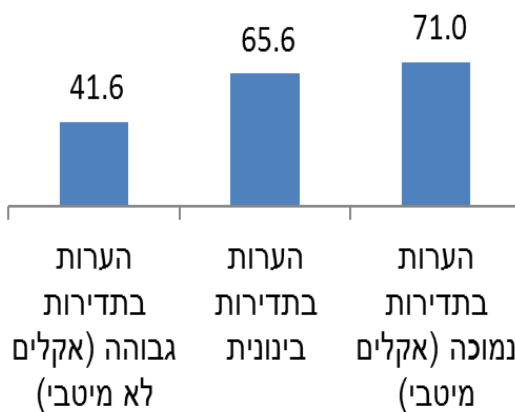
4. **כלי המחקר:** שאלון למילוי עצמי אשר פותח לצורך המחקר הנוכחי, וכולל: א) שאלות רקע כלליות ב) שאלות על היחידה/הבסיס בו משרתים ג) שאלות על האווירה כללית ביחידה כלפי נטייה מינית ד) חוויות אישיות ביחידה/בסיס, הנוגעות לנטייה המינית ה) תחושת נוחות ביחידה/בסיס ו) שאלון עמדות לגבי יחס הצבא לחיילים גאים. השאלון תוקף כך שיתאים יותר גם לחיילים/טרנסג'נדרים/יות ויאפשר להם/ן לתאר את חוויות השירות שלהם/ן (בסיוע של אראל מיכאליס וגיא טירם מ"איג", ג'יי האריס מ"מעברים" וליאם רובין).
5. **תיאור המדגם:** 963 משיבים המשרתים כיום או השתחררו במהלך השנה האחרונה. מדגם המחקר כולל 42.8% הומואים, 22.6% בסקסואלים/יות, 14.9% לסביות, 5.8% פאנסקסואלים/יות, 3.7% טרנסג'נדרים/יות, 1.5% קווירים, 1.1% א-מיניים/יות ו-8.6% מתלבטים/ות בנטייתם המינית ו/או זהותם המגדרית. הגיל הממוצע של המשיבים הוא 20.0 (סטיית תקן: 1.5) המדגם כולל משיבים ממגוון חיילות צה"ל, במגוון דרגות ובמגוון תנאי שירות (בסיסים פתוחים וסגורים, יחידות שטח/מבצעיות – 28.3%, יחידות הדרכה – 19.2%, יחידות עורפיות – 52.6%). דרך איסוף הנתונים הצליחה להביא לכך שגם חיילים/ות הנמצאים 'בארון' כמו גם חיילים/ות שאינם קשורים לפעילות חברתית קהילתית מילאו את השאלון ומשתתפים במחקר, עובדה המוסיפה לייצוגיות המדגם.
6. **יציאה מהארון:** מרבית המשיבים במדגם נמצאים מחוץ לארון בחייהם האזרחיים וחשפו את נטייתם המינית ו/או זהותם המגדרית בפני חברים באזרחות (84.7%) ובני משפחה (67.2%). בניגוד לשנים קודמות, במחקר הנוכחי אחוזים גבוהים חשפו את נטייתם המינית ו/או זהותם המגדרית בפני חברים ביחידה (62.8%) ומפקד/ת ישראל (48.0%). לעומת זאת, אחוזים נמוכים חשפו את נטייתם המינית ו/או זהותם המגדרית בפני גורמי רווחה, רפואה ובריאות הנפש בצבא (29.1%). רוב המשיבים ציינו כי השירות הצבאי לא השפיע על סטטוס הארון שלהם (59.4%) ואף 21.7% דיווחו "השירות הצבאי הכניס אותי בחזרה לארון".
7. **אקלים השירות הצבאי ביחס אל להט"בים:** ביטויי גנאי כלפי חיילים גאים נאמרים בשכיחות גבוהה מאד במסגרת השירות הצבאי. 95% שמעו הערות להט"בופביות לפחות פעם אחת ביום. מחצית מהמשיבים (50.4%) ציינו כי הערות להט"בופביות נאמרות בתדירות גבוהה וגבוהה מאד ביחידתם/בסיסם. יותר ממחצית מהמשיבים (57.0%) דיווחו שהם שומעים הערות להט"בופביות בתדירות גבוהה יותר בהשוואה להערות מיניות כלפי נשים. יחידות מבצעיות מתאפיינות בהערות להט"בופביות בתדירות גבוהה (64.0%) בהשוואה ליחידות הדרכה (55.2%) ויחידות עורפיות (41.2%). מיעוט זניח מהמשיבים (6.5%) ציינו כי ביחידתם אין כלל הערות להט"בופביות. חיילים המדווחים על הערות להט"בופביות בתדירות גבוהה נוטים לדווח יותר על חשש בשירות בגלל נטייה מינית ו/או זהות מגדרית ולדווח פחות על תחושת שייכות ליחידה ועל מוטיבציה גבוהה לשירות בצה"ל, בהשוואה לחיילים המדווחים על הערות להט"בופביות בתדירות נמוכה יותר (תרשימים 1-3). מחצית מהמשיבים הטרנסג'נדרים ציינו שביום החיול לא קיבלו מדים המתאימים להם מבחינה מגדרית ושיעור גבוה ציינו כי מפקדים (31.2%) וחיילים (46.8%) לא כיבדו את לשון הפניה שביקשו במהלך השירות.

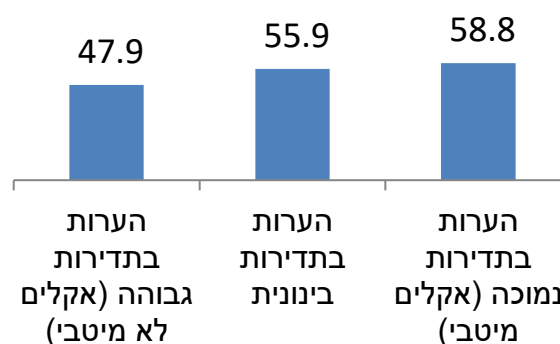
שיעור משיבים אשר חוששים בשירות הצבאי בגלל נטיה מינית ו/או זהות מגדרית

שיעור משיבים המרגישים שייכים ליחידה

שיעור משיבים המדווחים על מוטיבציה גבוהה לשירות בצה"ל

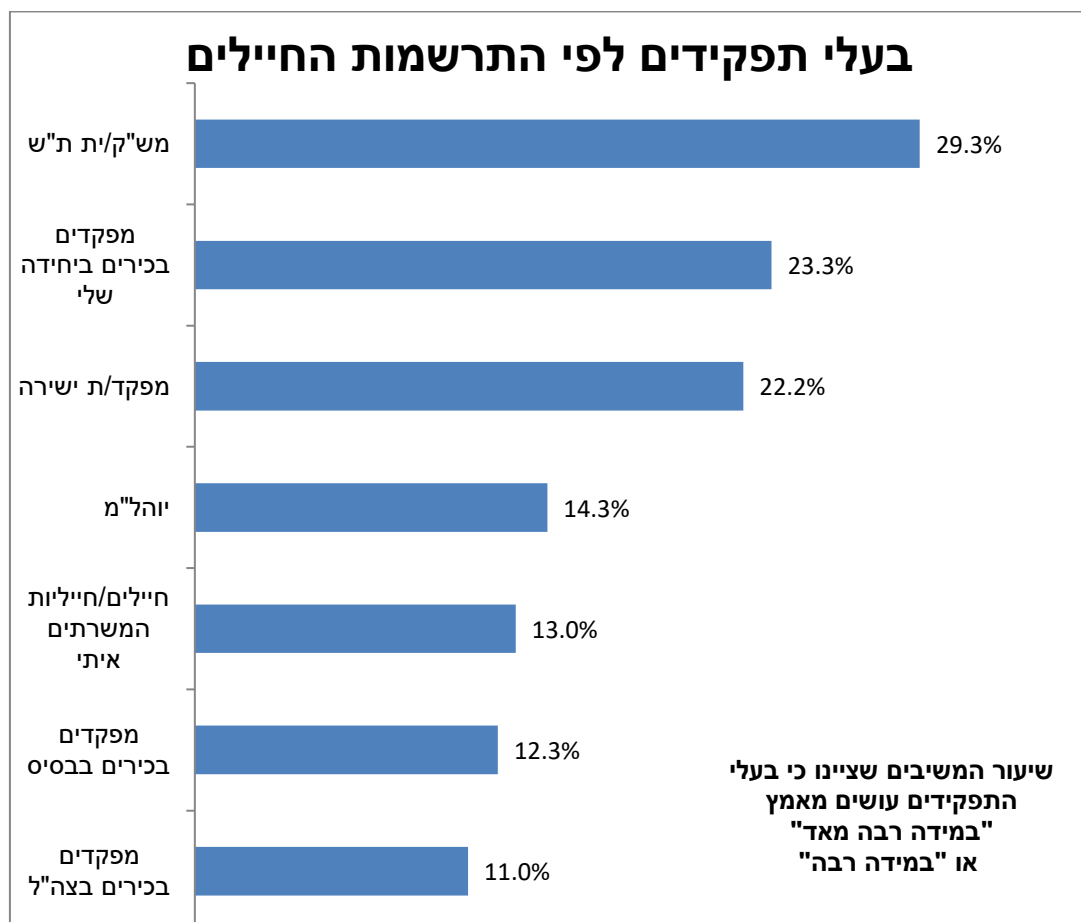

8. **מי אומר את ההערות להט"בופוביות?** 24.6% מהמשיבים ציינו כי מדובר ב"רוב החיילים"; 40.3% מהמשיבים ציינו כי מדובר ב"חלק מהחיילים". כלומר, אין מדובר בתופעה שולית. המשיבים דיווחו על כך שהערות להט"בופוביות נאמרות גם על-ידי מפקדים. כשליש (32.3%) מהמשיבים ציינו כי הם שומעים הערות להט"בופוביות ממפקדים מדי פעם, לעיתים קרובות והרבה מאד.
9. **כיצד מגיבים החיילים והמפקדים?** מחצית מהמשיבים ציינו כי חיילים הנוכחים כאשר נשמעות הערות להט"בופוביות בוחרים להתעלם. קרוב לשליש (29.2%) ציינו כי החיילים הנוכחים משתתפים בצחוק ובלעג. רק אחד מתוך חמישה משיבים ציינו כי חיילים גינו או נזפו בחיילים שהעירו הערות להט"בופוביות.

למרות שההערות להט"ב פוביות נאמרות גם בנוכחות מפקדים, 58% מהמשיבים ציינו כי המפקדים מתעלמים. בהשוואה לשנת 2011, מצאנו עליה בשיעור המשיבים המדווחים על מפקדים שנזפו במעיר ההערה או גינו את ההערות (32.8% לעומת 20.0%).

10. **הטרדה ואלימות בשירות:** שיעור גבוה של משיבים מתרשמים שבעלי התפקידים בצבא אינם עושים כל מאמץ אמיתי להפסקת תופעת ההטרדה של חיילים גאים. בקרב מיעוט החיילים המתרשמים כי בעלי תפקידים עושים מאמץ (במידה רבה מאוד ובמידה רבה) משק"ית הת"ש זכתה לשיעור הגבוה ביותר (תרשים 4). 44.3% מהחיילים ציינו כי הוטרדו מילולית בשל נטייתם המינית ולא זהותם המגדרית. 26.9% ציינו כי הוטרדו מינית באופן מוחשי. שקלול הממצאים על פי הגדרת ההטרדה המינית על פי צה"ל (הכוללת גם הטרדה מילולית כמרכיב בהטרדה המינית) מראה כי 51.5% מהחיילים חוו הטרדה מינית במהלך השירות הצבאי. בהשוואה לסקר הקודם, לא חל שינוי בהיקף ההטרדה המינית. משיבים רבים (30.3%) ציינו את הטרונות כתקופה בה חוו הטרדות על רקע נטייה מינית וזהות מגדרית (לעומת 21% בבסיס הקבע ו-11.1% בקורס). בנוסף, 8.7% מהמשיבים חוו אלימות גופנית בשל נטייתם המינית ולא זהותם המגדרית.

11. ציטוטים נבחרים :

טוראי, 19: "כשהייתי בחיל הטנ"א (חימוש) הוטרדתי מילולית כל יום ; אנשים שאלו שאלות כלפי חלקים אינטימיים בגוף שלי, קראו לי קוקסינל וכו' צחקו כל פעם שדיברתי בלשון זכר או שהמפקד פנה אלי בלשון זכר. לא ננקטו נגדם שום צעדים משמעותיים למרות שהסגל הפיקודי היה מודע להצקות ומצוקה הנפשית שזה גרם לי..."

סמלת, 22: "יצאתי מהארון כלסבית בזמן השירות הצבאי, הבנות החליטו שזה לא לעניין כי אני יכולה לאנוס אותן בלילה, הן סיפרו לחיילים האחרים ועשו יד אחת נגדי. איומים, מכות, לא ישנתי בלילה, טחנתי משימות ושמידות בגללם. הוקפצתי בלילות. אחרי חודש של סבל, יצאתי לקורס פיקוד של שבועיים, חזרתי לבסיס וכל הדברים שלי היו מפוזרים בכל רחבי המגורים, הארון נפרץ והבגדים נקרעו. מפקדים לא טיפלו בכך בכלל, הם אף נתנו יד חופשית לחיילים לעשות זאת ולא הסכימו לתת לי ללכת לפגישה עם קב"ן. כשהבנתי שזה המצב אז ניסיתי לעמוד מול אותם חיילים ולדבר איתם והם תקפו אותי במכות..."

רב"ט, 19: "איימו עליי שאם אני אכנס למקלחות בזמן שכולם מתקלחים ירביצו לי. בנוסף שבאתי לשבת ליד כמה חיילים בזמן אחת ההפסקות אמרו לי שהם לא רוצים שאני ישב לידם כי אני הומו והם נגעלים ממני."

סמלת בת 24: "קראו לי "הלסבית" בין החיילים בחדר אוכל. חייל אחד שאל אותי במהלך שמירות על המיניות שלי באופן מאוד בוטה. סיפרתי על החוויות למפקדת ולחיילות אך לא נעשה דבר."

12. איך מגיבים חיילים וחיילות להט"ב על הטרדה מינית? במחקר הנוכחי מצאנו שתי תגובות נפוצות: 38.7% מהמשיבים דיווחו כי נזפו במטריד/ה, ו-33.7% מהמשיבים בחרו להתעלם ולא להגיב להטרדה מינית או אלימות המופנית כלפיהם על רקע נטייתם המינית ו/או זהותם המגדרית. רק אחד מתוך עשרה (10.6%) פנו למפקד/איש סגל או הגישו תלונה. מצאנו הבדל בין סוגי היחידות השונות, כאשר ביחידות מבצעיות יש נטייה מובהקת להתעלם ולא להגיב להטרדה מינית. ביחידות עורפיות והדרכה, לעומת זאת, יש נטייה מובהקת לפנות למפקד/איש סגל ולהגיש תלונה. ביחידות אלה חיילים רבים מדווחים על "בריחה וניסיונות להימנע מקשר עם המטריד/ה" (16.9% ו-18.9%, בהתאמה).

13. משאבים ותמיכה: רק 7.2% מהמשיבים ציינו כי בבסיס שבו הם משרתים ישנם מקורות מידע (חומרי קריאה או הרצאות) העוסקים בנטייה מינית ו/או זהות מגדר. אין שינוי מובהק ו/או משמעותי בין המחקר הנוכחי לבין המחקרים הקודמים (שנת 2011 – 8%, שנת 2006 – 5%). רק 11.7% מהמשיבים ציינו כי בשנה האחרונה התקיימה ביחידתם פעילות הסברה בנושא נטייה מינית וזהות מגדרית, ורק 9.1% דיווחו שהפעילות הוגדרה כחובה לכל החיילים. בקרב המשתתפים בפעילות "הכנה לצה"ל", שיעור מצומצם של משיבים (11.6%) דיווחו שהפעילות כללה מידע על חיילים מן הקהילה הגאה המשרתים בצה"ל.

14. **למי פונים החיילים בקשיים הקשורים לנטייתם המינית ו/או זהותם המגדרית או במקרים של הטרדה מינית?** 45.0% מהמשיבים בוחרים שלא לפנות לאף אחד, בעוד ביחידות מבצעיות האחוזים של החיילים שלא פונים ומדווחים גבוה יותר.

15. **השפעת האקלים הצה"לי וההטרדות המיניות על תפקוד החיילים ותחושת השייכות:** למרות האקלים הלהט"בופובי וגילויי ההטרדה והאלימות המאפיינים את השירות הצבאי, רוב החיילים אינם פונים בבקשה לסיוע או פטור מפעילות ומתורנויות. קרוב לשליש (31.7%) ציינו כי לא הגיעו לפעילות צבאית בשל החשש או החוויות הקשורות לנטייתם המינית ו/או זהותם המגדרית, 24.4% פנו לקבלת פטור מפעילות צבאית הקשור לחששות ולחוויות הקשורות לנטייתם המינית ו/או זהותם המגדרית. בדומה למחקרים קודמים נמצא קשר שלילי מובהק בין תחושת השייכות של החייל/ת ליחידה לבין האקלים הלהט"בופובי וגילויי האלימות וההטרדה הקשורים לנטייה המינית. כלומר, ככל שהאקלים הלהט"בופובי רב יותר וגילויי ההטרדה רבים יותר, תחושת השייכות ליחידה נמוכה יותר.

16. **עמדות וידע בנוגע לשירות הצבאי של חיילים גאים:** רוב המשיבים מסכימים עם כך שנטייה מינית או זהות מגדרית אינה צריכה להגביל את אופי השירות של חיילים וחיילות. יחד עם זאת, כשליש (33.1%) מהמשיבים מסכימים עם ההיגד "כדאי לא לחשוף את הנטייה המינית בצבא כי זה עלול לפגוע" ושיעור דומה (28.0%) מהמשיבים מסכימים עם ההיגד "עדיף להשאר בארון במהלך השירות". שיעורים דומים התקבלו בקרב משיבים שצינו שהם על הרצף המגדרי.

17. **סיכום והמלצות:** האקלים הצה"לי הרווח כפי שמתבטא מתוך ממצאים אלה רחוק מלהיות מיטבי. לאור הממצאים, להלן המלצות עיקריות:

- מדיניות אפס סובלנות לכל סוג של אלימות על בסיס נטייה מינית וזהות מגדרית בצה"ל- תתבטא בפקודות מטכ"ל רשמית בנושא על דרישה לטיפול בכל גילוי של אלימות ובפרט על רקע נטייה מינית ו/או זהות מגדרית, במסגרת היחידות, גם אם מתרחשת מחוץ לפעילות הצבאית (למשל בשעת הת"ש, בהפסקה או אפילו באירוע גיבוש מחוץ לבסיס).
אכיפה קפדנית של מדיניות זו על-ידי מפקדים ומפקדות ותליית פוסטרים למודעות כלפי מדיניות זו ברחבי הבסיסים השונים ובפרט באזורי מגורים.
- המשך הקשר הישיר והרציף של גורמי צבא עם ארגוני הקהילה - מפגשים במועדים קבועים עם נציגי איגי למשל יכולים לסייע בחיבור לשטח, שיקוף דילמות וקשיים של נוער גאה לפני ובמהלך השירות הצבאי.
- הסברה ייעודית בנוגע לנטייה מינית וזהות מגדרית בקרב מלש"בים ובקורסי הכנה לצה"ל - נדרשת הסברה ייעודית בנושא, עוד טרם הגיוס, על מנת להפחית מהחששות ולמצות את המוטיבציה הגבוהה של הצעירים במהלך השירות.
- הכשרת מפקדים ומפקדות - נדרשת הכשרת חובה ייעודית בנושא נטייה מינית וזהות מגדרית עבור מפקדים ומפקדות כחלק מתהליך הכשרה הפיקודית שלהם, בפרט למפקדים ומפקדות המיועדים לשרת בבסיסי טירונות ולמש"קיות ת"ש. במסגרתה יתרגלו סימולציות שונות לאיך מגיבים לגילויי אלימות ואיך מייצרים שיח מכיל ומאפשר בנושא מגדר ומיניות.

- סל מידע חובה בכל יחידה - בניית סל של מקורות מידע מינימלי העוסקים בנטייה מינית וזהות מגדר שחובה להחזיק בכל יחידה.
- פעילות חינוך והסברה חובה - קביעת השתלמות חובה שנתית בכל יחידה בהיקף של לפחות 3 שעות בנושאי נטייה מינית וזהות מגדר .
- שילוב תכנים הקשורים לקהילה הגאה בסדרות חינוך שונות שאינן ייחודיות למגדר ו/או מיניות. עריכת מחקר אורך על הכנסת תכנים בשיתוף מכון מגנוס הירשפלד.